

Підмогильний Валер'ян Петрович

Життя та творчість

ВАЛЕР'ЯН ПІДМОГИЛЬНИЙ

(1901 — 1937)

Валер'ян Підмогильний народився 2 лютого 1901 р. у великому степовому селі Чаплі Новомосковського повіту під Катеринославом у пересічній селянській родині.

У 1910р. після початкової сільської школи Підмогильного віддають до Катеринославського реального училища, де він під псевдонімом Лорд Лістер друкує в шкільному журналі авантюрні оповідання. У 1917р. було написане оповідання "Важке питання".

Реальне училище В. Підмогильний у 1918 р. закінчує з "відзнакою" і вступає на математичний факультет Катеринославського університету (згодом навчається на правничому). У 1919 р. через скрутне матеріальне становище він залишає навчання, працює вчителем, пише оповідання "Добрий Бог", "Гайдамака", "Пророк", "На селі", друкує оповідання "Ваня", "Старець" у катеринославському збірнику "Січ".

У 1920р. з'являються "Твори. Том 1": "Собака", "Смерть", "В епідемічному бараці", "Остап Шаптала", "Повстанці", "Комуніст", "Минуле", "За день", "Колисанка", "Кохання". Цього ж року письменник вирушає до Києва.

З 1921 р. він працює бібліографом Книжкової палати в Києві, виїжджає до містечка Ворзеля, там одружується з донькою місцевого священника Катериною Червінською, актрисою Театру юного глядача. У 1922 р. виходить книжка оповідань "В епідемічному бараці". Наступного року в журналі "Нова Україна" (Прага), з'являються новели з циклу "Повстанці", оповідання "Іван Босий" (цей журнал, що його видавав у Празі Володимир Винниченко, пізніше фігурував у справі Підмогильного як речовий доказ його контрреволюційної діяльності). Митець повертається до Києва, працює редактором "Книгоспілки", зближується з "академістами" (неокласиками).

У 1923-1924 рр. гуртується і розпадається АСПИС (Асоціація письменників) до якої входили Людмила Старицька-Черняхівська, Наталя Романович-Ткаченко, Микола Зеров, Максим Рильський, Павло Филипович, Михайло Івченко, Дмитро Загул, Григорій Косинка, Валер'ян Підмогильний, Борис Антоненко-Давидович та ін.

У 1924р. виходить книжка "Військовий літун", за участю Підмогильного (він придумує назву) утворюється група "Ланка": Григорій Косинка, Борис Антоненко-Давидович, Євген Плужник, Тодось Осьмачка, Михайло Івченко, Яків Качура, Марія Галич, Борис Тенета.

24 травня 1925р. В. Підмогильний у великій залі Всенародної бібліотеки виступив перед представниками літературно-громадських організацій, вузівською молоддю, міською інтелігенцією на диспуті "Шляхи розвитку сучасної літератури": "Коли б який-небудь товариш "спробував" написати сонату і сказав би, що це гарна соната, бо в неї гарна ідеологія, то ніхто не завагався б йому відповісти, що це музична нісенітниця, і

ніхто б тієї сонати не слухав... У нас всякий твір, коли він абсолютно і категорично не відповідає вимогам офіційної ідеології, засуджують незалежно від того, чи гарний він, чи дійсний і чи потрібний".

У 1926 р. з'являється окреме видання повісті "Третя революція". Цього ж року В. Підмогильний бере участь у створенні МАРСу (Майстерні революційного слова).

Разом з Є. Плужником у 1926 — 1927 рр. він підготував два видання словника "Фразеологія ділової мови", працював над сценарієм фільму "Коломба" (не плутати з серіалом "Коломбо"!) за романом Проспера Меріме.

У 1927 р. виходять збірка оповідань "Проблема хліба" та роман "Таїс" А. Франса у перекладі В. Підмогильного.

У Харкові у 1928р. виходить друком роман "Місто". Письменник іде до Чехословаччини "для налагодження творчих зв'язків", редагує журнал "Життя й революція". Наступного 1929р. В. Підмогильний повертається до Харкова.

У 1930 р. у Москві в перекладі російською мовою виходить його роман "Місто".

На початку 30-х рр. В. Підмогильний стає визнаним авторитетом перекладацької школи в Україні, консультантом з іноземної літератури при видавництві "Рух".

Але попри це письменника викидають з редакції журналу "Життя й революція", а його твори — з журналів і видавництв.

Протягом 1930—1934 рр. В. Підмогильний організовує та редагує видання творів А. Франса (у 25 т.) та О. Бальзака (у 15 т.), перекладає романи Г. Мопасана, твори Д. Дідро та інших.

У 1933 р. у "Літературній газеті" друкується новела "З життя будинку", де яскраво звучить трагічне передчуття: "... Класовий ворог, це в нас на кожному заводі й у кожній установі ніби штатна посада, яку хтось та повинен займати...".

8 грудня 1934 р. письменник був безпідставно заарештований у харківському будинку "Слово" у справі вбивства Кірова. Проїшов крізь закритий суд, вирок без оскарження, заслання до концтабору.

3 листопада 1937 р. В. Підмогильного розстріляно на Соловках. Є відомості, що в ув'язненні він написав кілька оповідань і роман про колективізацію "Осінь, 1929", але ці твори очевидно, втрачені.

Посмертно реабілітований В. Підмогильний у 1956 р.

Джерела таланту В. Підмогильного — в рідному краї. Його внутрішній світ і світовідчуття формувалися під впливом матері — сільської жінки, яка усе життя працювала на землі. Від перших юнацьких спроб він поволі, але неухильно виходив на шлях психологічного реалізму (через символістські та імпресіоністичні уподобання), який розвивали в передреволюційній українській прозі М. Коцюбинський, В. Стефаник, В. Винниченко. Проза В. Підмогильного тематично розмаїта: через усю творчість письменника 20-х років проходить чи не найпоширеніша в тогочасній літературі тема: революція і людина. Тільки В. Підмогильний сприймав її по-іншому: людина і революція, наголошуючи саме на першому слові. А відповіді на запитання, котрі поставали перед українською культурою, нацією загалом, пов'язував, передусім, із

проблемою міста й села, їхніх взаємин, зображуваних у минулому й сучасному, в соціальному та національному аспектах, у контексті життя всього народу. Проблема взаємин міста й села цікавила В. Підмогильного від самого початку його творчості. Про те, як прагнула селянська молодь сама "вийти в люди", здобуваючи колись недосяжну науку, і як розуміла свою місію у відвоюванні зрусіфікованого царизмом міста, письменник розповів у своєму найвидатнішому творі — романі "Місто". Розповідь подана через історію душі Степана Радченка — енергійного сільського юнака, який приїздить до Києва, вступає до технічного вузу й сподівається повернутися з новими знаннями на село. Вперше Київ відкривається йому з Дніпра як край світу і пуп землі. Роман починається реченням: "Здавалось, далі пливати нема куди". Під Степановими ногами — ще жодного ґрунту, тільки хистка й непевна вода. Але не забуваймо: апостол Андрій також прийшов на київські гори цим шляхом. Завоювання потребує часу, який можемо виміряти в сторінках, рядках чи словах або підрахувати за тривалістю романної розповіді. Відповідно до перебігу часу розгортається й просторова експансія: зійшовши на берег. Степан оселяється в передмісті, де життя мало чим: відрізняється від сільського. Йому сусідять хазяйські корови. Згодом він пересувається все ближче до центру, винаймає окреме помешкання, а в самому фінал і твору нарешті споглядає місто "згори" поглядом, володаря: "Воно покійно лежало внизу хвилястими брилами скель, позначене вогняними крапками, і простягало йому з п'ятьми горбів гострі кам'яні пальці". Спочатку Київ був для Степана лише мрією, великою, але майже невизначеною "Київ! Це те велике місто, куди він іде учитись і жити. Це те нове, що він мусить у нього ввійти, щоб досягнути своєї здавна викоханої мрії". Місто чуже й вороже. Степан намагається вирватися на Дніпро, але навіть, вода тут слизька і відразна. Його тішить однак, квалітет міських мешканців і його класна непричетність до них: "От вони, ці горожані. Все це — старий порошок, що треба стерти. І він до нього покликаний". Проте... Саме тут місто йде в наступ: "Він озирнувся — і вперше побачив місто вночі. Він навіть спинився. Блискучі вогні, гуркіт і дзвінки трамваїв, що схрещувались тут і розбігались, хрипке виття автобусів, що легко котились громіздкими тушами, пронизливі викрики дрібних авто й гукання візників разом з глухим гомоном, людської хвилі... на цій широкій вулиці; він здивався з містом віч-на-віч". Одне слово імпресіонізм — із фрагментів речей, людей і звуків автор складає портрет міста, в міру освоєння Степана в Києві змінюється і його сприйняття. Місто-бачиться зсередини, хоча не перестає лякати, а далі — все ясніше, чіткіше вимальовуються його риси. Пересування у пролетарі міста супроводжується також перевдяганнями. На печатку твору секретар лекторського бюро радить Радченкові змінити одяг: "Всі лиха українців в тім, що вони кепська одягаються". Перед крамницею з модним і дорогим одягом Степана не полишає переконання у що варто йому лише змінити свій вигляд — і він; зможе створити" щось надзвичайне. Переселяючись до нового помешкання, Степан спалює своє старе вбрання і викидає на смітник чоботи. Протягом твору ми спостерігаємо, як Степан піднімається щаблями міського життя. Саме в Києві юнака захоплює література, він починає писати, стає

відомим письменником і залишає навчання. Він був певен, що вирушає "завойовувати" місто, що місту потрібна "свіжа кров села", яка змінить "його вигляд і істоту. А він — один із цієї зміни, якій за долею: призначено перемогти". Але, вгрузаючи поступово в нове життя, стає його апологетом, і думки про повернення остаточно зникають. Підмогильний не ставить собі, за ціль зробити документальний опис письменницького середовища, він показує народження Автора, його, успіхи і невдачі, його мандри різними світами роману. Степан переходять через світ студентства, так і не закінчивши вищої освіти, зазирає до робітничого середовища друкарні. Солідний шматок часу довелося йому витратити на життя у світі міської богемі — театральної публіки, тих, хто вечорами виходить на прогулянки та блукає вулицями й вуличками міста, переважно тільки тому, що насправді не має власного затишного куточка. Письменник показує "засідателів" видавництв, гральних залів та дешевих підвальчиків. Нарешті, він заводить свого героя й читача у ще один світ — помешкання типової міської сім'ї, зразкових міщан Бориса Вікторовича (колишнього доброго знайомого) та Надії Семенівни (першого Степанового кохання). Наприкінці роману Підмогильний "змушує" Степана Радченка ще раз обійти знайомі йому місця: щось залишилося незмінним, щось стало зовсім іншим, можливо, саме через Степанове втручання. Але, відбувши такі "оглядини", Степан остаточно переконується, що все це для нього чуже, далеке або й ненависне. Якщо він і любить своє минуле, то не за те, що воно було, а саме за те, що воно минуло. Таким залишається Степан Радченко — складним, суперечливим, неоднозначним. Але можемо бути впевнені в одному: ця людина напише книгу, Підмогильний розповів про перше Степанове оповідання "Бритва", про піднесення і занепади творчості, про довгі й важкі пошуки тем і натхнення. Він показав, як народився Автор — і навіть отримав нове хрещення, обравши псевдонім. Той, хто був Степаном, став Стефаном. Письменник залишає свого героя тоді, коли той сідає писати твір власного життя. Останнє речення роману закінчується там, де має розпочатися повість Степана Радченка: "Тоді, в тиші лампи над столом, писав свою повість про людей". Зрозуміло, що цей роман передусім — психологічний твір. Образ Степана Радченка далеко не однозначний, як його часто трактували. Письменник зобразив людину, в якій постійно борються добро зі злом, яка інколи заради особистого утвердження здатна піти навіть на злочин, не страждатиме й від людських жертв, і разом — це неординарна особистість із виразною суспільною й психологічною неоднорівністю, не позбавлена вміння скептично, а то й іронічно, сприймати себе та навколишній світ. У цьому романі В. Підмогильний постає як найкращий продовжувач традицій європейської літератури, зокрема творів "Батько Горіо" Бальзака, "Любий друг" Мопассана, "Кандід" Вольтера, які він саме тоді й перекладав. Роман "Місто" переконав критику в тому, що письменник "цікавиться не людством, а людиною". Ця, на сьогодні цілком прийнятна характеристика, звучала далеко не позитивно в той час, коли в літературі вироблявся курс на уславлення колективізму, а психологізм зневажався як традиція "дрібнобуржуазна", як вияв ворожої ідеології.

"Місто", хоча й широко читалося, зокрема молоддю, упереджено викривалося й

паплюжилося в пресі. Починалося з того, що автор "дивиться на світ крізь вузькі щілинки рафінованого інтелігентського світогляду", а доходило до висновків, що "книжка антирадянська", бо в ній не показано "змички робітників і селян", а головний герой — "безмежний індивідуаліст, обиватель-міщанин з куркульською ідеологією". Та все було навпаки: індивідуалізм, конформізм, взагалі, міщанство з'являлися у творах В. Підмогильного не від авторської "інтелігентщини" чи "дрібнобуржуазного естетства", а від того, що письменник, доскіпливо вивчаючи реальне життя, чуттям художника розпізнавав отруйні метастази в душах людей і намагався застерегти від них незміцнілий суспільний організм.

Отже, роман Валер'яна Підмогильного "Місто" став не тільки помітним, але й надзвичайно важливим явищем в українському мистецтві. Насамперед — це перший справді урбаністичний роман в українській літературі. Не менш важливим у його творчій спадщині був роман "Невеличка драма", закінчений у 1929 р. Цей твір органічно доповнив бібліотеку українського інтелектуального роману, на той час уже репрезентованого "Вальдшнепами" М. Хвильового, "Майстром корабля" І.О. Яновського, "Робітними силами" М. Івченка. Та боротьба з "попутниками" набрала таких масштабів і форм, що новий роман В. Підмогильного встиг з'явитися лише в журнальній публікації ("Життя і революція".— 1930.— № 3-6) і відразу ж був підданий жорстокому шельмуванню. Загальна атмосфера ставала дедалі гнітючішою. Примусова колективізація, голод 1932—1933 рр. впали чорним крилом не лише на українське село, а й на весь народ. Починалися масові репресії, політичні процеси, розправа над інтелігенцією, передусім письменниками. Не в багатьох письменників вистачало мужності йти раніше обраним шляхом. Проте В. Підмогильний сповідував свої принципи до кінця.

ОСНОВНІ ТВОРИ:

Романи "Місто", "Невеличка драма", повісті "Остап Шаптала", "Повість без назви", оповідання "Добрий Бог", "Син", "Історія пані Ївги".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Усе для школи: Українська література. 10 клас. випуск 11.
2. Історія української літератури ХХ ст.: Кн. перша/ за ред. В. Дон —чика.—К.: Либідь, 1998.
3. Шерех Ю. Людина і люди ("Місто" Валеріана Підмогильного) // Ю.Шерех. Не для дітей.—Нью-Йорк, 1964.
4. Мовчан Р. Проза Валер'яна Підмогильного. Доля. Людина. Стил. // Дивослово.—2000.—№1.